

През 1907 г. е публикуван първият том от петтетомните пътни бележки на Питър Мънди, който разказва за пътуванията му в Европа (*The Travels of Peter Mundy in Europe and Asia, 1608—1667. Vol. 1. Travels in Europe, 1608—1628. Ed. by Lt.-Col. Sir Richard Carvay Temple. Cambridge, 1907*). Тези бележки представляват всъщност първото печатно издание на ръкописа на Мънди, единственото пълно копие от който се съхранява в Бодлеанската библиотека в Оксфорд (*Bodleian Library, Rawlinson MS. A. 315*). Ръкописът съдържа общо 36 описания на различни пътувания и носи следното заглавие: *Itinerarium Mundi. That is a Memoriall or Sundry Relations of certaine voyages journeies ettc: passed and performed into some parts of England: Holland, Fraunce, Spaine, Italite, Turky, East India, China, the Ilands of St. Laurence, Sumatra ettc: To the South and East parts of the World from anno 1611 to 1639. Also unto some parts of Denmarck: Prussia: Polonia: & Moscovia or Russie to the North side of the World from anno 1639 to 1648: By Peter Mundy.*

Сведенията за живота на Питър Мънди са оскъдни. Те са почерпени преди всичко от ръкописите му, събрани от неговия издател Р. Темпл.

Мънди е роден вероятно около 1596 г. в Пенгрин в Корнуол. Баща му и чичо му се занимават с търговия на рибни консерви. През 1608 г. Питър заминава заедно с баща си за Франция, в Руан, където пребивава две години и изучава френски. През 1615 г. той самият вече участва в консервената търговия и дирите му се намират в Севиля, където придружава някой си г-н Уивър по търговски дела.

През 1617 г. Питър Мънди отплава на борда на „Роял Мърчънт“ за Цариград като търговски чиновник и помощник на Джеймс Уич. (Последният е син на Ричърд Уич, известен лондонски търговец и член на Левантинската компания, който изпраща сина си в Цариград да представя неговите интереси.) Докато е в Цариград, Мънди преживява смъртта на Джеймс Уич от дребна шарка през 1618 г. Следващите две години той живее в Пера в дома на Лоурънс Грийн, английски търговец, който по-късно става консул на Левантинската компания в Смирна. Не е установено точно дали Мънди е бил назначен за чиновник от страна на Грийн, или е продължил да представя и интересите на фамилията Уич.

Когато сър Джон Еър пристига в Цариград, за да замести сър Пол Пиндар като посланик на Великобритания и представител на Левантинската компания, Питър Мънди получава разрешение да се отправи към Англия в свитата на бившия посланик. Именно това негово пътешествие, започнало на 6

ми в Цариград и завършило на 18 септември в Лондон, е обект на второто от 36-те му описания.

Питър Мънди продължава да се занимава с търговия и често пътува до Европа. През 1628 г. е изпратен в Индия на служба на Остиндийската компания и се завръща в Англия едва през 1634 г. Същата година той пише първия вариант на своите „Пътешествия“, които, както сам казва, са възпроизведени по памет. Най-вероятно е обаче да си е водил кратки бележки от по-ранните пътувания (включително и това от 1620 г.), които е разширил със спомени. Две по-късни редакции от 1650 и 1654 г. допълват мемоарите му.

През 1635 г. Питър Мънди предприема второто си пътуване до Индия и Япония, което продължава три години. През 1640 г. се отправя на продължителна търговска обиколка из Холандия, Русия, Прусия и Полша. Третото му пътуване до Индия през 1655 г. продължава една година. Следващата информация за Мънди датира от 1663—1667 г., когато се установява в родното си място и се отдава на писане. Умира вероятно през 1667 г.

Предполага се, че ръкописът на Мънди е бил купен от известния колекционер и библиофил Томас Ролинсън (1681—1725), а през 1734 г. заедно с цялата останала колекция на последния е купен от Бодлеанската библиотека.

По-долу следва превод на пътешествието на Питър Мънди от Цариград до Лондон (цит. съч., с. 41—87).

ЦДИА: КМФ 04, Инв. № 409/53.

ПЪТЕШЕСТВИЕ ОТ КОНСТАНТИНОПОЛ ДО ЛОНДОН, ЗАПОЧНАТО НА 6 МАЙ 1620 г.

Достопочтеният Пол Пиндар, посланик на краля на Великобритания при Великия господар, започна пътуването си към Англия на горепосочения ден сутринта след един престой от осем години и осем месеца¹. След като се сбогува със сър Джон Еърс² (който бе дошъл да го смени на този пост), той тръгна от дома си в Пера до Константинопол, а с него към Англия се отправиха следните личности: г-н Пол Пиндар (племенник на милорда), г-н Кери Дейвис, г-н Антони Уилсън, г-н Ричард Кесълман, г-н Фарнам Бомон, г-н Лорънс Спайк, г-н Ричард Лейн и г-н Робърт Уидърс (слуги), г-н Сийл, синьор Коприан, синьор Доминико (драгоман), Хенри Фароу (шивач), Джон Клърк, Емануел (грък), Робин готвачът, Райс Дейвис — уелсец, Джон Диймз и Винченцо Кастело (гърци), Джон Кани, Уилям Пеннингтон, Томас Хюмз (шотландец), Едуард лакеят (ирландец), Теодоро (московец или русин) и аз, Питър Мънди. Бяхме общо 25 души с милорда. Заедно с нас пътуваха и шестима французи. Те бяха дошли заедно с новия френски посланик³ и сега се връщаха в родината си. Освен това ни придружаваше конвой от двадесет и един еничари, двама сей-

нси⁴ или коняри, един арменец и един Мурат⁵, който да приготвя храната, и Стамо гъркът. За целта милорд бе наел дванадесет коли до Белград. Той самият заедно с господата и търговците яздеха, а съпровождащите и слугите пътуваха в колите. Французите имаха тридесет и една каруци, които возеха тях и товара им.

Всички търговци от Галата⁶ изпратиха Негова светлост, а именно г-н Едуард Стрингър⁷, г-н Муди, г-н Уилям Уудхауз, г-н Хант, г-н Хемдън Гибънс. Петимата се сбогуваха при пресните реки⁸, които са на около две мили от Пера. Г-н Уилсън и г-н Бомон се върнаха с тях по някаква работа. Г-н Лорънс Грийн, г-н Бартоломю Ебът, г-н Ейбъл Гилиямс, г-н Френсис Лоу, г-н Джон Смит, г-н Едуард Уич, г-н Робърт Солтър. Тези седмината продължиха с милорд и вечерта достигнахме до един град, разположен на морския бряг (Ponto Piccolo, 15 мили). Настанихме се през нощта в един хубав каменен хан. Тук има дълъг каменен мост, прехвърлен над едно заливче.

7 май 1620 г. Г-н Смит и г-н Дейвис се върнаха в Константинопол, като г-н Дейвис трябваше да настигне милорд. От Понто пиколо стигнахме в Понто гранде (8 мили), един друг град на брега на морето, който също има хубав каменен мост. Тук милорд за пръв път разпъна палатката си на една хубава поляна близо до града и нареди през нощта да има по двама часови, които да бъдат сменяни всеки два часа.

8 май 1620 г. Тази сутрин седмината споменати се сбогуваха с милорд и господата и се върнаха в Константинопол. Ние също тръгнахме от Понто гранде. Минавайки покрай Camburgas⁹ (6 мили), стигнахме Selibrea¹⁰ (11 мили), крайбрежен град, в чиито околности пренощувахме.

9 май 1620 г. Стигнахме Чорлу (20 мили)¹¹, където ни настигнаха г-н Бомон, г-н Уилсън и Taddue¹².

10 май 1620 г. Минавайки покрай Caristran¹³ (15 мили), стигнахме до един град на име Bergasse¹⁴ (15 мили) с красива пресноводна река и каменен мост, край който лагерувахме.

11 май 1620 г. Минахме покрай Babaeskeese¹⁵ и стигнахме до един друг град на име Hafsha¹⁶ (15 мили). Той също има пресноводна река с каменен мост, край който си починахме.

12 май 1620 г. Стигнахме и минахме през град Адрианопол¹⁷ (15 мили) и разпънахме палатките си на другия му край върху една много хубава ливада, точно пред двореца на Великия господар. Заваля обаче такъв страшен дъжд, придружен с гръмотевици и светкавици, че бяхме принудени да търсим по-добро убежище. Такова ни бе предоставено в една голяма постройка, предназначена за обоза и конете на Великия господар, когато идва насам, нещо, което става много рядко. Тук също има пресноводна река и мост.

13 май 1620 г. Милорд отиде да разгледа двореца на Великия господар заедно с господата и повечето от слугите. Твърде много време би отнело да се опише, но можете да си представите,

че бе много величествен, изяшен и разкошен и имаше много красиви големи градини със служебни постройки, покрити с олово, а именно кухни, бани и др., всички оградени с хубави тухлени стени и готови да приемат Великия господар, когато дойде тук, което, както вече споменахме, става рядко.

14 май 1620 г. Около обяд напуснахме Адрианопол, като оставихме Стамо гърка, който трябваше да отиде при Gasparo Gratiato¹⁸, някога драгоман или преводач на милорд, а сега княз на Bugdamia¹⁹. Той е достигнал този сан така: по време на войните между германския император²⁰ и Турчина²¹, Гаспаро бил изпратен от Великия господар заради пъргавия си ум и език да води мирните преговори помежду им и той се старал така усърдно, че мирът бил сключен между двамата монарси. След завръщането си заради добрата служба той става княз на един остров, наречен Naxia²², а сетне поради доброто му управление е определен за княз на Бугдания.

От Адрианопол дойдохме до Mustapha Pasha Cupreese²³ (15 мили), което означава мостът на Мустафа паша. За този мост се разказва, че когато султан Сюлейман Великолепни²⁴ по време на войните с Унгария дошъл и видял моста, попитал кой е наредил да бъде построен. Тогава гореспоменатият Мустафа паша се представил и казал, че той го бил направил. Кралят го помолил да му го подари, но онзи отговорил, че тъй като го бил построил за доброто на душата си, той не можел да се дарява²⁵. Кралят, недоволен от този отговор, не пожелал изобщо да мине по моста, а потърсил брод малко над споменатия мост заедно с конете и свитата си. Когато минавали, между другите се удавили и двама от собствените му пажове. Поради това и до ден днешен съществува обичай, когато везир или паша минават по този път на военен поход, да не пресичат моста, а там, където бил минал кралят. Останалата част от войската минава по моста.

15 май 1620 г. От гореспоменатото място пристигнахме в този град (Арманли²⁶, 15 мили) и се установихме в един хубав хан. Хановете са големи постройки, издигнати от крале и знатни хора за настаняване на войници и пътници, най-често на разстояние един ден път, тъй като в турските владения няма гостилници. Тези места са крайно необходими и за конете, и за хората и са толкова големи, че всеки от тях може да побере осемдесет или сто коня с ездачите им. Ако нямате слуги, трябва сами да си купите провизии и да си ги пригответе там, където има огнища за целта. Споменатите ханове спадат към най-хубавите постройки в тези краища и са от дялан камък, в по-голямата си част покрити с олово, както и джамиите или църквите (които са главните), а също и безистените и баните.

Безистените са хубави големи здания, пълни с магазини, които се отварят в девет [часа] сутринта и затварят в три следобед. Собствениците оставят магазините и стоките си под охраната на

местните пазачи, които са много сигурни. Тук се продават само изящни и скъпи стоки.

Баните са места, където хората отиват да се мият, и те са често използвани, особено от жените, които си имат отделни бани и ги посещават поне два пъти седмично. След като разпънахме палатката си близо до хана, започна така да вали, че бяхме щастливи да се приютим в споменатия хан.

16 май 1620 г. Стигнахме до Uzumyova²⁷, малък град, където обядвахме; след това до Cayalucke²⁸ (15 мили), беден християнски град, където най-хубавите им къщи са направени от колове и плет и покрити със слама. Тук имаше много свине и това бяха първите, които видяхме от тръгването си от Константинопол насам. Милорд се настани в една от тези бедни къщи.

Забележи, че всички градове, през които или покрай които минахме досега, са доста хубави (с изключение на този) със своите църкви, ханове и бани, които са добре построени, тъй като турчинът е доста изкусен в строежа на такива здания, както и на безистени (последните само в големи градове).

17 май 1620 г. Стигнахме до един друг беден християнски град (Papaslee²⁹, 18 мили), където ядохме, и оттам стигнахме до града Филипополис (12 мили), за който казват, че е построен от Филип, бащата на Александър. Той е разположен в голяма равнина, обиколена с високи планини, съвсем близо до една река, над която минава дървен мост. Съвсем наблизко открихме трупове на двама мъже, изядени от кучетата, от които не бе останало нищо освен костите. Те били заловени преди около шест дни в съседните планини да грабят и убиват и били живи набити на кол, след което ги хвърлили за храна на кучетата.

Това наказание — набиването на кол — обикновено се налага на такива престъпници, като със силен удар се вкарва един голям, дълъг, остър кол отдолу през цялото тяло, докато излезе между главата и раменете. Престъпникът се полага легнал на земята по корем с вързани крака и няколко души го държат и бутат, един или двама клекнали върху гърба му, за да му попречат да се дърпа; докато един от тях от долния край набива кола в тялото му с дървен или метален чук. След това те изправят кола, на който тялото трябва да остане три дни и обикновено е живо още осем-девет часа, а понякога и повече. Аз самият присъствувах на една от тези екзекуции в Константинопол, където чух ударите на чука и ужасните викове на измъчвания клетник; той обаче спря изведъж, когато колът мина през тялото му, макар че продължи да живее и говореше още няколко часа след това. Поради блъсканицата не можах да се доближа и да го видя, докато не го изправиха.

Някои биват екзекутирани чрез увисване на куки. Това са големи остри железни куки с размер около ярд и половина, които се закачат на висока двойна бесилка, по три куки от всяка страна. Над двете странични дървета на споменатата бесилка на

четири-пет ярда над куките е поставена една друга греда, на която пък са прикрепени три по-малки, по една върху всяка двойка куки; те имат малки шайби в края, които са поставени точно над върховете на споменатите куки. Престъпникът с ръце и крака, вързани зад гърба му, бива издигнат с тези шайби и след това рязко пуснат да падне върху някоя от споменатите куки, където също трябва да виси три дена, както го е хванала куката — гърди, рамена или бедра; най-често обаче куката минава през корема и излиза през гърба и той остава жив цял ден, а и повече.

Други биват бесени, но доколкото видях, няма обществени бесилки, а върху дървета. Ако е в града, [това става] на края на стърчаща от някоя стена или къща греда или на някое друго място, където могат да закрепят въже.

Провинилите се жени завързват в чувал и през нощта без шум ги хвърлят в морето, като прикрепват камъни, за да потънат.

Това са някои наказания (между други), чрез които престъпниците се наказват със смърт в Константинопол.

За по-малки престъпления ги бият по краката по следния начин. Първо се взима една голяма пръчка с малко въже, закрепено на нея, с което се завързват краката на престъпника, и двама го вдигат [за краката], като гърбът му лежи на земята. След това други двама с малки тояги започват да го налагат подред или един след друг по петите, като престъпникът има най-много чифт тънки терлици. Той получава толкова удара, колкото се смята, че е заслужил. Тези, които са го преживели, казват, че болката била ужасна. Това е най-крайният начин, по който се изпълнява наказанието, защото обикновено е достатъчно един човек да държи нагоре краката, докато вторият удря по тях.

Видях още едно наказание, наложено на две жени, по-младата заради проституция, по-старата за сводничество. Бяха ги качили върху магарета, лицата им омазани със сажди, кал и мръсотии, главите, раменете и гърдите им покрити с вътрешностите и червата на овце и други животни заедно с изпражненията им и в този плачевен вид ги разкарваха през улиците на Галата и др.

Това, което разказвам за тези различни наказания, е плод отчасти на преживяното като очевидец, отчасти на разказите на жителите.

За да отклоня мислите ви от тези жестоки и мъчителни наказания, ще опиша някои от техните развлечения, между които различните начини на люлеене, с които те се забавляват по време на техния байрам³⁰.

Първо се издига нещо като много висока бесилка на нивото на техните къщи, от която се спускат три въжета, на които се прикрепя триъгълна дъска, която виси на около три фута от земята, и върху нея сядат тези, които ще се люлеят. Ако е някое малко момче, обикновено го връзват, макар други, по-

смели, да се държат сами. След това четирима или петима за-силват [люлеещия се] първо с ръце, като са си приготвили ня-колко ярда груба лента, която пускат рязко в едната посока, ос-тавяйки я да се опъне, докъдето може, след това отново го издърп-ват. Продължавайки така, могат да го издигнат на голяма висо-чина, а музиката свири през цялото време. Но човек може да се издигне много повече без всякаква помощ, като с определено по-ложение на тялото си може да достигне върха на дървото, което някому може да се стори странно, но не и ако се реши да опита. Веднъж започнал да се люлее, той трябва при изкачването на-пред или назад да бъде изправен, а при слизането да прикляка; по такъв начин при всяко следващо люлеене той ще се изкачва по-нависоко, докато достигне споменатата височина, при това с такава бързина, която се равнява на полета на птица във въздуха.

Има и други два начина, по-безопасни и по-лесни. Единият е като колело на кран, подобно на това при [лондонската] мит-ница. Макар че се върти нагоре и надолу, децата, които седят на малки седалки, са ту в горната част на колелото, ту в долната и винаги седят изправени.

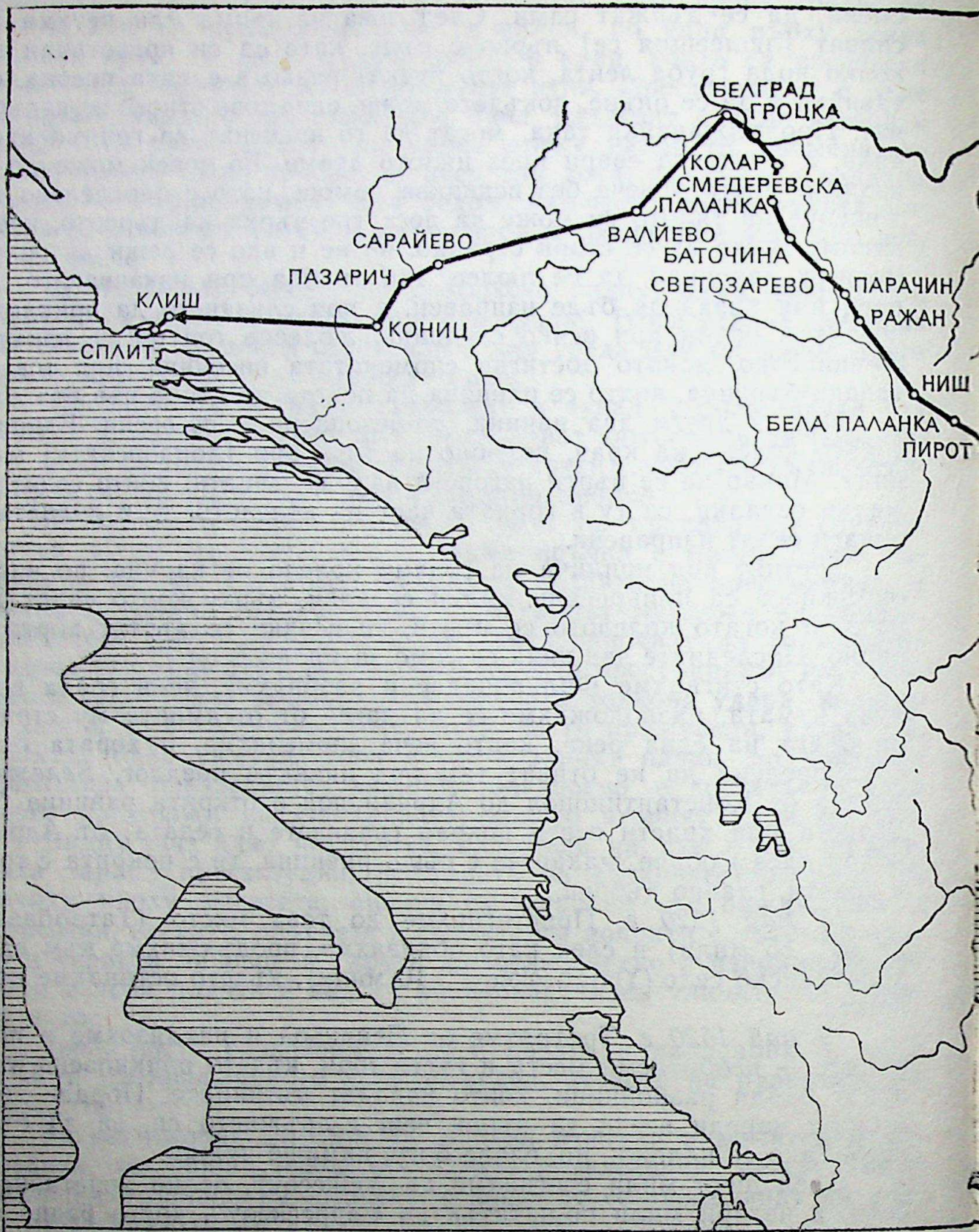
Третият вид прилича на голямо колело от каруца, по чиято окръжност са прикрепени малки седалки, върху които сядат де-цата, и когато колелото се върти, те всички се въртят хоризон-тално. Последните два вида са само за малки деца.

Като стигнахме Филипополис и разбрахме, че в града вър-лува чумата, разположихме се на лагер от отсамната му страна на брега на една река, както вече споменахме, и хората бяха предупредени да не отиват там под никакъв предлог. *Бележка:* земята от Константинопол до Адрианопол е открита равнина без дървета или храсти освен покрай градовете и селата; от Адриа-нопол насам обаче, макар че е също равнина, тя е покрита с гори и храсти, главно дъбови.

18 май 1620 г. Пристигнахме до това място (Татарбазар-джик³¹, 15 мили) и след като обядвахме, продължихме към едно християнско село (Yengheekeou³², 10 мили), където останахме през нощта.

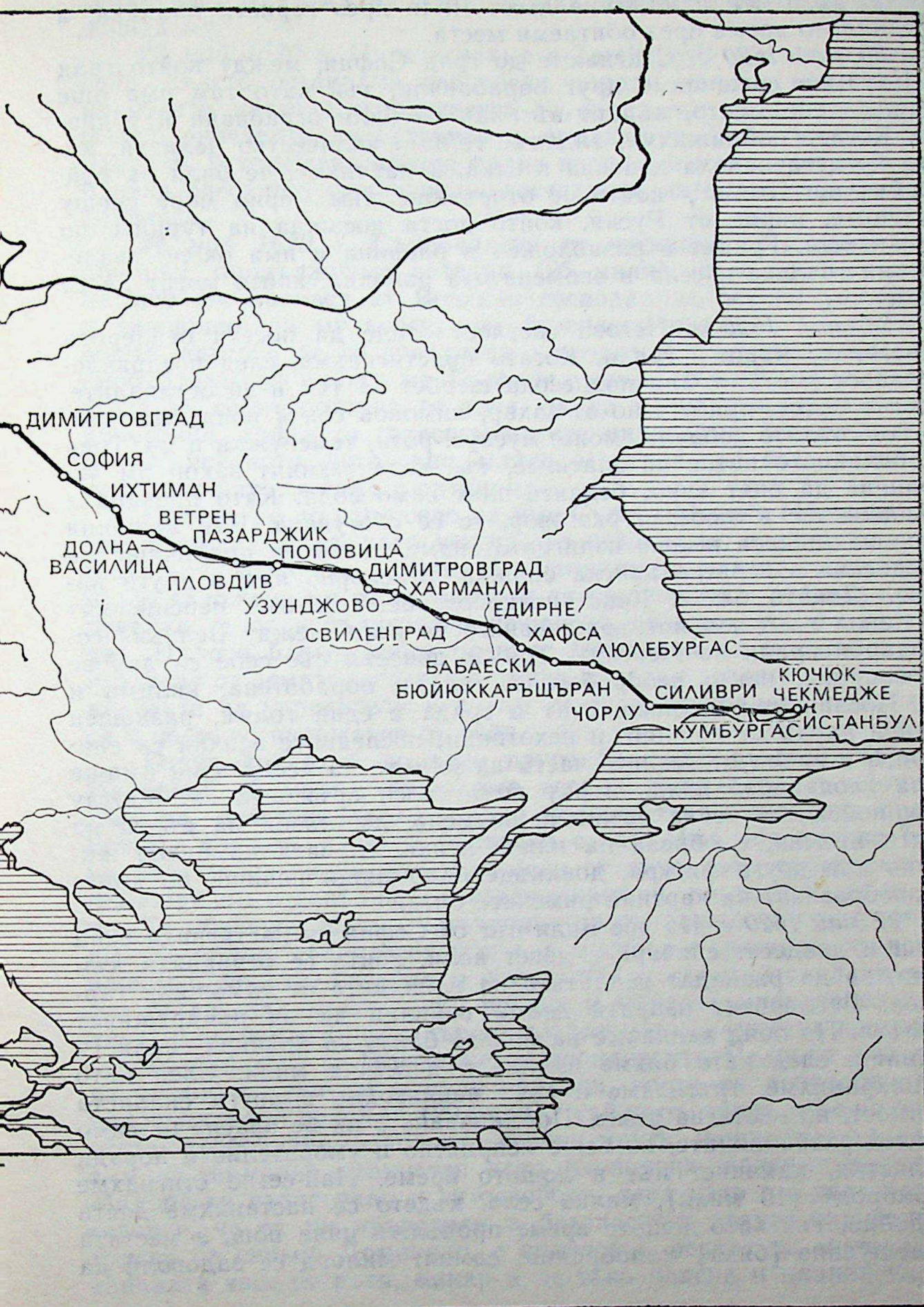
19 май 1620 г. Тръгнахме от Йеникьой и навлязохме в пла-нините — необитаеми места и гъсти гори, където обикновено вър-луват банди разбойници, които нападат пътниците. Поради това милорд нареди всеки да върви пеш с оръжието си, за да бъде готов, ако се наложи, но, слава богу, нямаше нужда.

След шест мили стигнахме до Yelkeou³³, бедно християнско село, а четири мили по-нататък до Сарреекеоу³⁴, друго бедно се-ло, където може да се види една голяма, висока, разрушена тух-лена арка, която твърдят, че е построена от Александър. Между двете села срещнахме един човек, който биеше барабан; той е поставен нарочно на най-опасното място да предупреждава път-ниците дали има разбойници. Така стигнахме до Yteeman³⁵ (4 ми-ли), разположен в долина, където се виждат още десет други

Карта 2

МАРШРУТ НА ПИТЪР МЪНДИ ПРЕЗ 1620 Г.

ДИМИТРОВГРАД

СОФИЯ

ИХТИМАН

ВЕТРЕН

ПАЗАРДЖИК

ДОЛНА

ВАСИЛИЦА

ПЛОВДИВ

ПОПОВИЦА

ДИМИТРОВГРАД

ХАРМАНЛИ

УЗУНДЖОВО

ЕДИРНЕ

СВИЛЕНГРАД

ХАФСА

ЛЮЛЕБУРГАС

БАБАЕСКИ

БЮЙЮККАРЪЩЪРАН

ЧОРЛУ

КЮЧЮК

ЧЕКМЕДЖЕ

КУМБУРГАС

ИСТАНБУЛ

града. Този ден изминахме десет мили през гористи планини, а останалото време през обитатели места.

20 май 1620 г. Стигнахме до град София, между който град и Ихтиман срещнахме друг барабанчик, тъй като там има още едно опасно място, където пътници са били ограбвани и убивани. Когато наближихме, видяхме голямо количество палатки, които представляваха красива гледка, и научихме, че били на бейлербея на *Gretia*³⁶, който се отправяше към Черно море срещу казаците, народ от Русия, който доста досажда на турците по тези места. Градът е разположен в равнина и има около двадесетина градове и села в споменатата равнина, които могат да се видят.

21 май 1620 г. Негова светлост отиде да посети бейлербея в неговата къща в града. Когато пристигнахме, след поздравленията от двете страни поднесоха шербет за тях и за останалите. Това е питие, приготвено от захар, лимонов сок и вода, към което по-богатите добавят смола, мускус, рози, теменужки и др. Това е обичайното питие на знатните, тъй като техният закон им забранява да пият вино; бедните пият само вода. Като прекараха половин час в любезен разговор, те се сбогуваха. Във външния двор на къщата имаше издигнато знаме, което ни приличаше на боядисана в червено конска опашка. Безспорно има и други видове. Докато бях в Константинопол, беше дошъл персийският посланик по повод потвърждаването на мира между Великия господар и краля на Персия³⁷. Той бе донесъл със себе си дарове от коприна, както необработена, така и обработена, килими и пр. Посланикът бе посрещнат в града с един голям, разкошен военен парад от конници и пехотинци; последните всички са еничари и в някои от техните части на рамото на всеки воин имаше цяла леопардова кожа, върху която носи оръжието си. Между тези войски се вееха различни знамена, поставени на върха на дълги пръчки, с образа на някоя птица, главата на някое животно или друга фигура, донякъде напомнящи начина, по който се изобразяват на картини римските битки.

22 май 1620 г. На две мили път от София ни настигнаха един чауш и двадесет еничари с девет коли, които се отправяха към Буда, за да раздадат заплатите на войниците от тамошния гарнизон. Бейлербеят изпрати двама войници да ни придружават по пътя. По обяд хапнахме на полето близо до някакви скалисти планини, след като бяхме изминали десетина мили. След като се нахранихме, тръгнахме и като навлязохме в друга скалиста местност, ни настигна дъжд. Преминаването ни бе опасно не само с оглед разбойниците, но беше неприятно и уморително и поради скалистия, каменист път и лошото време. Най-сетне стигнахме Цариброд³⁸ (10 мили), малко село, където се настанихме доста неудобно, тъй като лошото време продължи цяла нощ, а местата за нощуване [бяха] малобройни; самият милорд се задоволи да

заеме част от дома на един бедняк заедно с него, жена му и децата му.

23 май 1620 г. Пристигнахме в Zarekseeou³⁹ (8 мили), голям град, където останахме следобеда поради калния път, умората на конете, както и вероятността да продължи да вали. Ала чаушът и еничарите ни оставиха и продължиха нататък, тъй като бързаха. В този град имаше малка крепост и малка река. От една близка височина извира вода, достатъчна да задействува голяма воденица.

24 май 1620 г. Съпроводени от четиринадесет спахии или конници, продължихме нататък (25 мили), като милорд разполагаше със заповед от Великия господар до всички управители и чиновници да му осигуряват безопасно пътуване от място на място, както и да го снабдяват с провизии и всичко, което му е необходимо, за сметка на Големия турчин. Милорд обаче не искаше да се възползува от това, за да не наврежда на бедните християни, тъй като гореспоменатите чиновници насила вземаха от тях исканото, като овце, мляко, масло и пр., без да им плащат нито пара, а само с ритници.

Стигнахме до едно село на име Surut Chisme⁴⁰ (15 мили), което означава пресъхнала чешма. То няма вода, така както няма и жители, които, не бидейки в състояние да платят големите данъци, наложени им от управителя на провинцията, избягали, страхувайки се от допълнителни нещастия, защото турците ги смазват. Цялото благо, което бедните християни са в състояние да извлекат от земята, стадата и труда си, едва достига да посрещне налозите на управителя и да им осигури прехраната, така че те са в по-лошо положение от роби.

Оттук дойдохме до едно друго християнско село, наречено Паланка⁴¹ (5 мили), което има ограда, направена от клони на дървета, оплетени около големи колове, така както ние правим нашите плетове, а отвън измазана с вар. Има два такива плета на разстояние около три ярда един от друг, като пространството помежду им е запълнено с големи камъни, които служат за стена. Тя обхваща голямо четвъртито пространство, в което живеят шестдесет или седемдесет турци, а мястото е убежище за всички наоколо, защото, бидейки в Унгария⁴², от съседните планини често се спускат християнски войски и нанасят много вреди. Тук личат и основите на някакъв замък или голяма тухлена постройка.

25 май 1620 г. Тръгнахме от споменатата Паланка или ограда заедно с тридесет и един войници, които ни изпроводиха на половината път до Nice⁴³ (29 мили), тъй като пътят тук е по-опасен откъм разбойници, отколкото всички други, които бяхме минали, а и не по-малко неприятен като планински, кален и каменист. Милорд ги възнагради и ги освободи, след като им даде удостоверение, че са ни проводили в безопасност дотук, написано на турски от синьор Доминико, с подписа и печата на милорд. Останалата част от пътя, макар и не така опасна и планинска, все

още беше камениста и кална чак до Ниш. Тук има един мост на име Nicea (20 мили) и река със същото име⁴⁴, над която е прехвърлен мост. Има и един не особено хубав замък и две големи четвъртити разрушени тухлени стени.

26 май с. г. На около седем мили от Ниш настигнахме чауша с неговите двадесет еничари, който по-рано ни беше напуснал. В Roshneah⁴⁵ се настанихме в един хубав хан, а пътят бе хубав и равен, макар и пуст и минаващ през гори.

27 май 1620 г. Минахме покрай Paгacheeno⁴⁶ (6 мили), едно малко село, а оттам още четири мили до една голяма река⁴⁷ без мост, така че загубихме най-малко четири часа да преминем и прекараме товара си, след което пристигнахме в Yagola⁴⁸ (10 мили), където има друга паланка или дървена ограда. Тук разположихме палатките си за нощта.

28 май 1620 г. След като обядвахме в Batachin⁴⁹ (12 мили), продължихме към Casanpasha Palanca⁵⁰ (12 мили), като паланка е названието на тези дървени крепости, от които тази беше най-хубавата, която видяхме досега и бе с дъсчени кули, които ѝ придаваха красив вид. Настанихме се в един голям хан.

29 май 1620 г. В този град Colare⁵¹, (13 мили), има друга паланка, откъдето (след като обядвахме) пристигнахме в Gratsco⁵² (13 мили), разположен на река Дунав. Тук също има паланка и два големи каменни хана, но милорд разпъна палатките близо до града. Тук видяхме човек, набит на кол. Това беше един от петнадесетината хванати и екзекутирани от една банда от петдесет човека, които върлували из горите и планините. Останалите се били измъкнали.

30 май 1620 г. Пристигнахме в град Белград (12 мили), разположен на Дунава. Тук милорд нае кон, тъй като бе решил да остане няколко дни. Също така разпуснахме колите, защото от тук нататък щяхме да вземем коне поради планинския път.

31 май 1620 г. Милорд отиде да посети кадията, който е съдия на турците, и след като постоя там един час, излезе и мина през града към реката. Там наехме лодка и плувахме нагоре-надолу за удоволствие. Пред града има тридесет и пет плаващи воденици; въжетата им са от лозови пръчки, а котвите им представляват големи кошници, пълни с камъни. Те са така красиви отвън, както и отвътре и по всичко приличат на къща освен предната част, която има формата на кораб, издигната върху голяма лодка. Постройката е добре замислена, дъските са четвъртити и добре издялани, няма никакъв метал и всичко е прикрепено с дървени гвоздеи. Има и друга малка лодка, която поддържа другия край на оста и която се задвижва от водата, широка поне осем ярда. Имам предвид тази част или външния кръг, който се върти от водата, тъй като течението е доста слабо. Едно малко мостче води от воденицата до по-малката лодка. Те се правят горе в страната и се пращат надолу по реката. Реката е пълна с риба — есетра, шаран, щука и пр., които са невероятно евтини.

1 юни 1620 г. Отидохме да разгледаме града, разположен на мястото, където реката Saba⁵³ се влива в Дунава, който тук е два пъти по-тесен, но с много по-бързо течение. Градът има около 2000 къщи, шестдесет-седемдесет от които са еврейски, останалите — християнски и турски. Те обикновено са дървени, както стените, така и покривите, с изключение на църквите, безистените и хановете, които са каменни. Независимо от това тези дървени сгради представляват красива гледка, тъй като са добре замислени.

2 юни 1620 г. Следващото, ако не и най-забележителното нещо, което трябва да се види, е крепостта. Тя е разположена сред града, на самото острие, образувано от двете реки, и изглежда много голяма, хубава и силна отвън, украсена с кули, бастиони, зъбери и наблюдателници от всички страни. Отвътре е като един друг град с църкви, бани и пр. и всички жители са турци. На хълма е разположен главният фронт, отделен от останалите с двойна стена, където не ни позволиха да влезем, както и много други укрепления, включени във външната стена. Има също часовник, който се чува из целия град; за нас това бе много любопитно, защото не бяхме чули друг в останалите части на Турция. Възможно е обаче да е останал от времето, когато са завладели това място от християните⁵⁴.

Фериботите, които използват, са направени от една част. Има и много големи лодки, които пренасят жито, дървен материал, сол и др. Солта се копае в планината на големи късове, големи почти три четвърти ярд, и е черна на вид, но когато се начука, става по-бяла от всяка друга. Дотук я смъкват с лодки, а сетне я разнасят из страната. Видяхме и артилерийската сграда, където има превъзходни екземпляри от месинг, наскоро пленени от турците от императора⁵⁵ и носещи неговия герб. Между тях има такива от 1596, 1598 и 1600 г., когато са превзели укрепения град Sanitza на река Дунав, или по-скоро на река Драва⁵⁶.

6 юни 1620 г. Много трудно се снабдихме с коне за по-нататъшното си пътуване, тъй като в града имаше само такива, които бяха пристигнали от други места. Това място е подчинено на пашата на Буда, който живее там, а тук е неговият представител, наречен каймакам, което е названието на неговата служба. Оттук г-н Уилсън позволи на Тадух, своя слуга, да се завърне в Константинопол. Този Мурат ми разказа, че имал там брат обушар, а по-голямата част от арменците са обикновено обушари, пекари и носачи, а англичаните ги използват и като готвачи. На тръгване брат му го помолил, като се връща, да му доведе жена от дъщерите на бедните български християни. Това е обичай, който е много разпространен сред тях, а и българите го приемат с желание, защото са се убедили, че арменците се отнасят честно с тях. И така, изпълнявайки желанието на брат си, на идване той избрал една и сега на връщане щеше да я поведе със себе си, след като бе получил нейното (както и на баща ѝ

и майка ѝ) съгласие. Така се събират тези бедни християни, без да са се видели, нито чули нещо един за друг.

Доколкото можах да разбера, мъжете при тези бедни българи са обикновено работници и са облечени в бяла тъкан, а жените главно в червеникава. Девиците не покриват главите си, а косите им висят отзад красиво сплетени, като им добавят допълнително коса, за да изглеждат по-дълги. На главите си и около шията носят множество шахии⁵⁷ и други сребърни и медни монети, които, като ги надупчат, зашиват и прикрепят заедно. На ушите си носят големи сребърни обеци, някои от които висят поне четири унци чифта. Ръкавите на ризите им са много широки и бродирани, но не много изящно. Ходят боси. Омъжените жени се различават по това, че носят една надиплена ленена кърпа, която виси отзад върху косата им. Когато минавахме през някое село, много от тях ни посрещаха с горещи хлябове. Те пекат хляб само непосредствено преди употреба и го изпичат в жарава. Също така най-младите и красиви девойки ни носеха мляко — прясно и кисело, прясно сирене, масло, яйца и пр. Ако пък се разположехме близо до някое от тези села, след като ни донесяха от своята храна, събираха се млади жени и деца и хванати ръка за ръка в кръг, танцуваха и пееха много весело, макар и немного мелодично. Езикът им не е нито турски, нито гръцки, но подобен на руския, защото имахме един русин, който тук ни служеше за преводач.

7 юни 1620 г. Тръгнахме от Белград и обядвахме до една чешма на шест мили по пътя. Четири мили по-нататък опънахме палатките си в полето. Днес е изключително горещо.

8 юни 1620 г. След осем мили обядвахме и си починахме около три часа, за да избегнем горещината, а след това изминахме още две мили и ношувахме в полето.

9 юни 1620 г. От споменатия нощен лагер стигнахме към обяд до един голям град на име Valliano⁵⁸ (10 мили) и милорд опъна палатката си до една река с два моста⁵⁹. При входа на града имаше двама мъже, набучени на кол и полуизядени от кучетата и враните. Кадията ни изпрати двадесет души да ни пазят през нощта, защото тук имало опасност от разбойници. Тук ядохме череша по фартинг фунта⁶⁰.

10 юни 1620 г. След двадесет мили се настанихме да ношуваме в полята. Пътуването през този ден беше по-леко, защото, първо, денят не бе така горещ и, второ, пътят ни минаваше през сенчести гори през целия ден, изкачвайки и спускайки се по приятни планини, които превъзхождаха всички, които бях видял досега, по височина и красота. Те не са стръмни, а се издигат постепенно и почвата на върха е така добра и плодородна, както и в подножието. Тези могъщи планини имат множество красиви височини, изобилствуват от извори и във всички долини текат реки, които се спускат към най-ниската долина. Въпреки това тази красива местност е доста пуста, обрасла с бурени и много

високи гори от дъб, клен и др. Само тук-таме има места, изпозувани от бедните християни за обработка и да пасат малко говеда. Най-накрая се спуснахме от една планина, по-висока от останалите, срещу която имаше огромна скала, невероятно висока и стръмна. Между тях тече река с каменен мост, покрай която открихме такова количество хубави зрели ягоди, каквито никой от компанията ни не беше виждал, така че човек можеше да ги събира с шепи. Имаше и много диви ябълки и череши. Спомням си също, че в една местност, която минахме, земята бе почти изцяло покрита с някакъв вид диви рози с отличен аромат и цвят, но самотни и растящи съвсем близо до земята на малки клонки. Не съм сигурен дали беше през този ден.

11 юни 1620 г. Дойдохме до река Дрина (8 мили), която се влива в Сава, спомената по-рано. Тя е широка колкото хвърлей камък, много бърза и чиста, но няма мост и ние се прехвърлихме с лодка. Шест мили по-нататък стигнахме малко поточе между два хълма, където обядвахме и почакахме да отmine горещината. Близо до това място минахме край някакви къщи и мелници (11 мили), които се използват за една сребърна мина в съседните планини⁶¹. В подножието на едната има хан, но ние се разположихме край него.

12 юни 1620 г. Планината (Равена), която изкачвахме, се оказва по-висока, отколкото очаквахме. Пресметнахме осем мили изкачване и слизане от подножието до другата страна. След това продължихме още дванадесет мили през една равнина с шест или седем села и много пръснати колиби, всички дървени, където нямаше нито хляб, нито вино и изобщо нищо освен на много високи цени.

13 юни 1620 г. От гореспоменатото място пътят е доста равен още осем мили, но оттам до града Bosna Sagar⁶², разположен на още седем мили по-нататък, той става много планински и скалист. Градът лежи сред планините, върху една от които близо до града се възвишава крепост⁶³. Къщите тук обикновено имат глинени стени, покривът е дъсчен, хората са едри и високи и понастоящем са зле настроени към франките поради спора между търговците от този град и венецианците, нещо твърде дълго, за да го включа тук. Ето защо милорд нареди никой да не се показва извън вратата. Бяхме наели една къща, докато получим други коне, тъй като освободихме предишните, за които бяхме заплатили по 200 аспри от Белград дотук. Тук има около 50 турски църкви и около толкова воденици, задвижвани от един поток, разположени една под друга, всяка с по едно малко колело, въртяно от водата, чиято ос е прикрепена към самия воденичен камък.

16 юни 1620 г. Наехме коне до Spalatra⁶⁴ по 170 аспри на кон и стигнахме Pasagick⁶⁵ (10 мили) по един път между планините и оттам до Euan⁶⁶ също по планински и скалист път.

17 юни 1620 г. Стигнахме до Coneetza⁶⁷ (8 мили), хубав град, пред който тече красива река на име Neretria⁶⁸, чиста, зелена и

много бърза, която силно шуми, докато минава през планината. Вървахме по нея до Leeseecheechee⁶⁹ (2 мили), където обядвахме, а след това продължихме пътя си отново покрай споменатата река, докато тя завие там, където в нея се влива реката Ramatha⁷⁰. Около час вървахме край споменатата Рамата, докато я пресечем по един мост, после я оставихме и започнахме да се изкачваме по една изключително висока и стръмна планина, която на отделни места имаше дървени огради, така че коне с каруци да не могат да паднат и загинат. Когато стигнахме долу, очаквайки да видим някаква равнина, точно пред нас се изправи друга планина, свързана с тази и също така висока, но много по-стръмна, представляваща скален масив, удивителен и страшен наглед. Между двете има малка долина със селце (15 мили) и две малки реки, които текат в противоположни посоки, срещат се и заедно потъват в почвата. Не можах да разбера къде отново излизат на повърхността.

18 юни 1620 г. Тръгвайки от Dowlanee⁷¹, продължихме пътуването си през споменатата огромна скала, която на места заплашваше да ни погуби. Стигнахме до една равнина, наречена Bogvagaglava⁷², където обядвахме. Преди да стигнем равнината, се изкачихме на още една висока планина, от която практически нямаше спускане, тъй като равнината започваше от върха на планината. Там е много студено, тъй като е много високо. От двете ѝ страни има други планини, чиито върхове са покрити със сняг и борови гори, а по-нататък има цели гори, които са изсечени, за да прогонят разбойниците, които обикновено се криели в тях. Тук пасат големи стада коне, крави, овце и свине. Оттам минахме в една гора, а сетне в друга равнина, обиколена с голи каменни хълмове, макар че в равнината имаше доста села и други жилища. В края на равнината (10 мили) нощувахме до един извор на име Bresneeg.

19 юни 1620 г. Обядвахме до едно голямо езеро, което беше толкова каменисто и скалисто, че го минахме много трудно. През нощта останахме в един хан близо до реката, която има забележително бавно течение⁷³. От езерото дотук няма вода, а до хана има извор.

20 юни 1620 г. Минахме споменатата река с лодка и спряхме да обядваме под крепостта на един турски гарнизон (Keeleesh⁷⁴, 7 мили), построена върху висока, сцепена скала. Оттук има една миля до друга турска крепост, Loucharick⁷⁵, която наскоро е завзета от венецианците и техният герб все още се вижда над вратите, а след още една миля видяхме един камък, поставен между турските и венецианските владения. Още като го минахме и влязохме в християнството, изглеждаше като че сме в нов свят, толкова силна бе промяната не само по отношение на населението, но и на почвата. През изминалите три дни не виждахме нищо друго освен скалиста, гола и камениста почва, с много оскъдни ниви, дървета или изобщо зеленина освен в равнините. Но тук

беше различно. Човек едва ли може да види и дори да си представи по-плодородно място и по-красива гледка. Дори и самите камъни, които тук са в изобилие и пречат на [обработването на] земята, те са превърнали със своето трудолюбие в голяма помощ и полза, като от тях са направили преградите като стени вместо от плет. А полята са така добре обработени, че едва ли е възможно да бъдат по-сполучливо използвани. В средата на нивите им (които сега точно зреят) има бразди с маслинови дървета, нарове, ананаси и смокини. И това чак до вратите на Спалатра, която е на около три мили от споменатия знак. Градът е разположен на брега на морето и наоколо има множество развалини от крепости и сгради, както и много наблюдателни кули върху хълмовете по морския бряг. Когато пристигнахме, ни отведоха в един лазарет, тъй като е прието пътниците независимо от това, дали идват от тази или от други страни, да живеят тук за определено време, четиридесет, тридесет, двадесет, петнадесет дни, някои повече, някои по-малко, преди да им се разреши да продължат към Венеция или да се заемат с търговия с техните поданици. Такива лазарети има във всичките им владения и в повечето части на Италия, особено в морските пристанища, нещо, което те са въвели, за да избягнат заразите⁷⁶.

(Следва описание на пътуването до Венеция и оттам до Лондон.)

¹ Пол Пиндар е посланик от 1611 до 1619 г.

² Джон Еър е назначен през 1619 г., пристига през 1620, върнат е през 1621 г. и на негово място е назначен сър Томас Роу през 1622 г.

³ Френски посланик по това време е Дьо Сеси.

⁴ Сейис (тур.) — коняр.

⁵ Вер. грешка на преписвача на ръкописа. Както ще се види по-нататък, става дума за един арменец, слуга на г-н Уилсън, когото назовават Тадукс, Тадю, а също и Мурат; следователно текстът трябва да се чете „един арменец на име Мурат“.

⁶ Квартал на Цариград, разположен в европейската част на града.

⁷ Е. Стрингър е ковчезникът на Левантинската компания в Цариград.

⁸ „Пресни реки“ или „сладки води“, Аквадулче.

⁹ С. Кумбургас (Яръм Бургас), Турция.

¹⁰ Селибрия, Силиври.

¹¹ Дн. гр. Чорлу, Турция.

¹² Тадю — вж. бел. 5.

¹³ Каристран — дн. Бююк Каръширан, село в Югоизточна Тракия, Турция.

¹⁴ Люлебургас — дн. гр. в Турция; наричан също Чатал Бургас.

¹⁵ Бабаескиси — дн. Баба ески (Ески баба) — гр. в Турция.

¹⁶ Хафша — изопачено от Хафса (Хавса) — град в Турция.

¹⁷ Одрин — дн. Едирне, Турция.

¹⁸ Гаспар Грациани е бил първо драгоман при сър Томас Глоувър, предшественника на Пол Пиндар в Цариград. По-късно минава на служба на Великия господар и през 1614 г. е изпратен да води преговорите с германския император Матнас. Като награда за успехите си като дипломат е назначен за господар на Молдавия (1619—1620). След описваните в пътеписа събития през септември 1620 г. Грациани се вдига срещу Портата, но молдавско-полската армия е разбита, а Грациани убит от болярите.

- 19 Богдания — османското название на Молдавия по името на молдавският войвода Богдан III (1504—1517).
- 20 Матнас (1517—1619) — германски император (1612—1619) от Хабсбургската династия.
- 21 Ахмед I, османски султан между 1603 и 1617 г., по време на когото Грациани изпълнява дипломатическата си мисия при германския император.
- 22 О-в Наксос.
- 23 Мустафа паша кьопрюсю, известно още като Джеза Мустафа паша — дн. гр. Свиленград.
- 24 Сюлейман I Кануни — османски султан (1520—1566), през 1526 и 1531 г. води успешни походи срещу Унгария.
- 25 Очевидно въпросният мост е бил вакъфиран.
- 26 Дн. гр. Харманли.
- 27 Узумьова — Узунджова, местност и село в Хасковски окръг.
- 28 Каялик — изопачено от Каяджик — дн. квартал в Димитровград.
- 29 Папазли — Папаскьой — с. Попово, Ямболски окръг.
- 30 Мюсюлмански религиозен празник, провеждан през месец шавал по Хиджра.
- 31 Дн. гр. Пазарджик.
- 32 Йеникьой — дн. с. Ветрен, Пазарджишки окръг.
- 33 В по-старите карти това село и предишното, Йеникьой, често са обръквани едно с друго и назовавани с различни имена — Яниколи, Новосело, Нователо, Йесникьой и пр. В по-новите карти е обозначено само едно село.
- 34 Капъкьой — Капълкьой — Василита капълкьой, дн. с. Долна Василца, Софийски окръг, разположено до прохода Траянови врата (Капалъ дервент).
- 35 Дн. гр. Ихтиман.
- 36 Грещия, т. е. Румелия.
- 37 Става дума за персийския посланик Бурун Касим, изпратен в Цариград през 1618 г. да потвърди мира между Персия и Портата.
- 38 Дн. Димитровград, СФРЮ.
- 39 Шаркьой, гр. Пирот, СФРЮ.
- 40 Пресъхнал извор. Село Клисуре, източно от Бела паланка, СФРЮ, на мястото на старата крепост Клисурца.
- 41 Муса паланка — Мустафа паша паланка — Ак паланка, дн. Бела паланка, СФРЮ.
- 42 Грешка на автора; той очевидно обозначава с Унгария изобщо земите, населени с християни.
- 43 Гр. Ниш.
- 44 Р. Нишава.
- 45 Гр. Ражан, СФРЮ.
- 46 Гр. Парачин, СФРЮ.
- 47 Р. Морава.
- 48 Ягодина, дн. гр. Светозарево, СФРЮ.
- 49 Батошина, дн. гр. Батошина, СФРЮ.
- 50 Хасан паша паланка, дн. Смедеревска паланка, СФРЮ.
- 51 Колари, дн. с. Колар, Белградско, СФРЮ.
- 52 Гроцка, дн. гр. Гроцка, СФРЮ.
- 53 Р. Сава.
- 54 Белград е завзет от Сюлейман I през 1521 г.
- 55 Фердинанд II (1619—1637).
- 56 Гр. Каница, разположен на р. Тиса, приток на Драва, е завладян от турците през 1600 г.
- 57 Дребна сребърна персийска монета.
- 58 Дн. гр. Вальово, СФРЮ.
- 59 Р. Колубара, приток на Сава.
- 60 Дребна английска монета, 1/4 пени.
- 61 Вер. м. Сребренца, където е имало антична мина за сребро, мед и олово.
- 62 Босна Сарай — дн. гр. Сараево, СФРЮ. Тук се е намирал античният Тиберополис, а новото си име носи от сарая (двореца), построен от Мехмед II.
- 63 Тази крепост е била построена от унгарския генерал Котроман през 1263 г.
- 64 Спалатра — Спалато, дн. Сплит, СФРЮ.

- ⁶⁵ Базарич, ди. гр. Пазарич, СФРЮ.
- ⁶⁶ Иван планина разделя долините на реките Лепеница и Нарента (Неретва).
- ⁶⁷ Коница, на река Неретва — ди. гр. Кониц, СФРЮ.
- ⁶⁸ Р. Неретва (Нарента).
- ⁶⁹ Лисичичи, селище на р. Неретва, на 7 км от Кониц, сега покрито от водите на Ябланичкото езеро.
- ⁷⁰ Р. Рама.
- ⁷¹ Вер. Догллана, за която споменава Х. Блаунт (бел. 10).
- ⁷² Бороваглава, плато в планината Пролог.
- ⁷³ Р. Цетина.
- ⁷⁴ Клисца (Клиш) — крепост на североизток от Сплит.
- ⁷⁵ Най-вероятно се касае за грешка на преписвача, който има предвид Сучарик, т. е. Сучураз. Това е една от шестнадесетте венециански крепости от XV и XVI в., построени като убежища.
- ⁷⁶ Венеция е една от първите, които предприемат мерки срещу разпространението на епидемията, преди всичко на чумата. Първият венециански лазарет е открит през 1403 г.

Превод и бележки Мария Н. Тодорова